

ปัตตานีได้รับผลกระทบจากสงคราม เกิดความเสียหายจากการกระทำของญี่ปุ่นโดยตรงหลายประการ เช่น นาข้าวได้รับความเสียหายอันเนื่องจากการเดินทัพของญี่ปุ่นตัดผ่านทุ่งนา ต้นมะพร้าวจำนวนมากของชาวบ้านถูกทหารญี่ปุ่นตัดเพียงเพื่อนำผลมาบริโภค สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านถูกทหารญี่ปุ่นจับไปกิน โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เป็นต้น

ถึงกระนั้นก็ตามในขณะที่เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดตินปฏิบัติหน้าที่ในกองกำลัง 136 นั้น ท่านก็ยังไม่ลืมที่จะศึกษาเกี่ยวกับสภาพการเมืองการปกครองในดินแดนมลายูปัตตานี ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมที่จะดำเนินการเกี่ยวกับดินแดนส่วนนี้ภายหลังสงครามยุติต่อไป

การเข้าร่วมในองค์กรกัมปาร์ (Gampar)

เมื่อปัตตานีตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดตินซึ่งเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ปัตตานีได้รับการร้องเรียนจากประชาชนชาวปัตตานีถึงความไม่พึงพอใจจากการปกครองของฝ่ายไทยอยู่เป็นนิจ

จากการขึ้นมามีอำนาจของนายกรัฐมนตรี จอมพลป. พิบูลสงครามอีกครั้งหนึ่งเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1938 ซึ่งถือว่าเป็นผู้ปกครองที่ต้องการสร้างประเทศให้เป็นอารยชนนั้น ทำให้ชาวมลายูเกิดความกตัญถัน ทั้งนี้เนื่องจากนายกรัฐมนตรี จอมพลป. พิบูลสงคราม ต้องการให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่เข้มแข็งและเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศญี่ปุ่น จอมพลป. พิบูลสงคราม จึงเริ่มใช้นโยบายการปกครองแบบรัฐนิยม สร้างความทันสมัยให้แก่ชาวไทย ซึ่งรูปแบบรัฐนิยมดังกล่าวได้ทำให้ชาวมลายูตกอยู่ในภาวะตึงเครียด ผู้ใดที่ไม่อาจทนต่อระบบดังกล่าวได้ก็อพยพไปยังกลันตัน (Nik Anuar, 2001 : 2)

เมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาเกิดขึ้นในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 ประเทศไทยได้ร่วมมือกับประเทศญี่ปุ่น โดย จอมพลป. พิบูลสงคราม ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้อนุญาตให้กองทัพประเทศญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นเส้นทางเดินทัพไปตีดินแดนมลายูและประเทศพม่า ถือว่าไทยได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรและเข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่น (Mohd. Kamal, 1996 : 11) จากการที่ประเทศไทยได้เข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เองทำให้ประเทศอังกฤษไม่พอใจและถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรูของตน เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดตินคิดว่าประเทศอังกฤษจะลงโทษประเทศไทยหลังจากสงครามสิ้นสุดลง ดังนั้นท่านได้นำเสนอเกี่ยวกับอนาคตของเมืองมลายูตั้งแต่คอคอดกระแก่ฝ่ายอังกฤษ ซึ่งมีผู้สนับสนุนคือ ดะโต๊ะโรแลนด์ แบริดเดลล์ (Dato' Rolland Braddell) อดีตเจ้าหน้าที่ด้านการบริหารของประเทศอังกฤษ นักโบราณคดีที่ลือชื่อในดินแดนมลายู ในหนังสือของท่านที่ส่งไปยังสำนักงานดินแดนภายใต้อาณัติ ลงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1943 นั้นท่านได้เขียนเกี่ยวกับการเตรียมตัวเกี่ยวกับปัตตานีที่จะได้อิสระภาพกลับคืนมาและได้ร่วมมือกับดินแดนมลายูอื่น ๆ หนังสือดังกล่าวที่ท่านได้ส่งไปยัง Edward Gent มีใจความบางตอนว่า

“ข้าพเจ้าต้องการที่จะเห็นเมืองมลายูต่าง ๆ ได้รับเอกราชรวมถึง ปัตตานีและดินแดนมลายูอื่น ๆ ของสยาม จดหมายฉบับนี้สมควรได้รับการ พิจารณา และข้าพเจ้าหวังว่าท่านคงจะไม่มองข้ามมัน ข้าพเจ้าต้องการที่จะ เห็นแหลมมลายูมีความสมบูรณ์และทำให้ทางตอนเหนือของคอคอดกระดีขึ้น อีกครั้ง...”

ข้อร้องเรียนนี้ท่านได้ส่งไปยังนายกรัฐมนตรีอังกฤษเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1945 เพื่อขอความช่วยเหลือในการปลดปล่อยหัวเมืองมลายูซึ่งเป็นดินแดนทางตอนใต้ของประเทศไทยจาก อาณานิคม และรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับดินแดนมลายูอื่น ๆ หลังจากนั้นหนังสือร้องเรียนดังกล่าว ได้ส่งไปยังข้าราชการพลเรือนอาวุโสของอังกฤษ (Senior Civil Affair Officer = SCAO) ที่กัลตัน และอีกฉบับหนึ่งส่งไปยัง ลอร์ด หลุยส์ เมานท์แบตเทน (Lord Louis Mountbatten) ในหนังสือดังกล่าว ได้เล่าเกี่ยวกับความทุกข์ทรมานที่ชาวมลายูได้รับจากการปกครองของประเทศไทย สอดคล้องกับคำ ประกาศซานฟรานซิสโก (Declarations Sanfrancisco) ที่ว่า

“ทุกประเทศที่อยู่ภายใต้อาณานิคมควรได้รับเอกราช และควรให้ ความเป็นอิสระภาพแก่ประชาชนเพื่อการปกครองตนเองซึ่งเป็นการต้องการ ของพวกเขา แท้จริงปัตตานีเป็นประเทศหนึ่งเหมือนกับประเทศมลายูอื่น ๆ ที่เคยปกครองโดยบรรดาภคินีแห่งราชอาณาจักรมลายูตั้งแต่อดีต จากนั้น ได้อยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย ประเทศพันธมิตรจำเป็นต้องให้ ความช่วยเหลือเพื่อเรียกร้องปัตตานีกลับคืนมาให้แก่ชาวมลายู เพื่อจะได้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประเทศในอนุซันตารา” (Nik Anuar, 1994 : 23)

ลอร์ด หลุยส์ เมานท์แบตเทน เห็นด้วยกับคำร้องเรียนนี้ แต่เมื่อสำนักงานต่างประเทศของ อังกฤษ และอุปทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ (British Charge d'affaire) ทราบเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงเกิด ความขัดแย้งกัน พวกเขาได้กล่าวว่า การที่ประเทศอังกฤษจะให้ความช่วยเหลือชาวมลายูปัตตานีที่ตน เองมิได้เป็นเจ้าของนั้นเป็นสิ่งยอมรับไม่ได้ เนื่องจากมีความแตกต่างทางด้านศาสนาและไม่ใช่ชาว อังกฤษด้วย เจ้าหน้าที่อังกฤษยังได้กล่าวอีกว่า ชาวมลายูที่นั่นจะไม่ถูกกดขี่หรือคุกคามจากข้าราชการ ประเทศไทยแต่จะเกิดสิ่งเลวร้ายขึ้นกับชาวมลายูหากรัฐบาลไทยสงสัยว่าพวกเขาได้กระทำการแบ่งแยก ดินแดนดังกล่าว

เติงกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินเองมิได้ล่วงรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประเทศอังกฤษ โดย ท่านได้เสนอเพื่อเสียดินแดนเองกับทหารอังกฤษในการต่อสู้เพื่อต่อต้านประเทศญี่ปุ่นและพันธมิตร ญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันท่านได้วางแผนเกี่ยวกับอนาคตของตนเองในการต่อสู้เพื่อดินแดนมลายูปัตตานี ในปฏิบัติการซิปเปอร์ (Operasi Zipper) ท่านคิดและวางแผนไว้ว่าหากการเคลื่อนไหวซิปเปอร์นี้ สามารถดำเนินการตามแผนการที่ได้กำหนดไว้และสามารถเก็บรักษาให้เป็นความลับได้ พร้อมกับ องค์การเพื่อต่อต้านประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทยในกองกำลัง 136 ที่ปัตตานีภายใต้การนำของเติงกู

อับดุลกาเดร์ ปุตตราที่กำลังจะเริ่มต้นดำเนินการในปฏิบัติการชิปเปอร์สามารถดำเนินการได้สำเร็จ ท่านหวังว่าการเรียกร้องดินแดนคืนจะสามารถกระทำได้ง่ายขึ้น แต่สนธิสัญญาระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศไทยที่มีขึ้นในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1946 (The Anglo - Thai Peace) สร้างความผิดหวังและความเสียใจแก่ เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินและชาวมลายูปัตตานีเป็นอย่างยิ่ง เพราะจากสนธิสัญญานี้ทำให้ประเทศอังกฤษไม่เอาผิดกับประเทศไทย ประเทศญี่ปุ่นได้คืนรัฐมลายูทางตอนเหนือให้แก่ประเทศอังกฤษทำให้ปัตตานีตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง (มุฮัมหมัด หลุย อาลี, มปป. : 88)

แท้ที่จริงแล้วการที่รัฐบาลอังกฤษกระทำเช่นนั้นเนื่องจากถูกกดดันจากประเทศสหรัฐอเมริกา เพราะประเทศสหรัฐอเมริกาได้ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู ดังนั้นจึงเอาความผิดกับประเทศไทยไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันประเทศอังกฤษเองจำเป็นต้องสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศไทยเนื่องจากประเทศไทยสัญญาที่จะเตรียมข่าวสารให้แก่ประเทศอังกฤษจำนวน 1.5 ล้านตันเพื่อเป็นเสบียงในระหว่างสงครามเป็นสิ่งตอบแทนแก่ประเทศอังกฤษโดยมีเงื่อนไขให้คำร้องเรียนของปัตตานีเป็นโมฆะ (Stockwell, 1979 : 143) ในช่วงรัฐบาลอังกฤษและไทยกำลังดำเนินการประชุมเพื่อสร้างสัมพันธไมตรีที่เมืองแคนดี ประเทศศรีลังกา เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน ได้ติดต่อกับเต็งกูอับดุลกาเดร์ ปุตตรา เต็งกูอับดุลยาลาลและบรรดาผู้นำในดินแดนมลายู ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมแก่พวกเขาเกี่ยวกับการนำเสนอข้อร้องเรียนแก่ประเทศอังกฤษในดินแดนมลายู และเพื่อความเป็นอิสระภาพกลับคืนมา นอกจากนั้นเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินยังได้ขอความช่วยเหลือจากพรรคชาตินิยมแห่งอินโดนีเซีย (Pergerakan Nationalism Indonesia) อันเป็นประเทศที่มีประชากรชาวมุสลิมมากที่สุดในโลก และประชากรในประเทศยังเป็นผู้ให้การสนับสนุนการต่อสู้เพื่ออิสระภาพของดินแดนบริเวณนี้ด้วย (Mohd. Zamberi, 1999 : 99)

เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินได้พบกับประธานาธิบดีอินโดนีเซียด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ เพื่อขอความสนับสนุนในการกู้อิสระภาพปัตตานี และเพื่อขอการสนับสนุนทางด้านอาวุธที่จะใช้ในการก่อการปฏิวัติหากเห็นว่าสมควรที่จะกระทำ จาก 2 ประการดังกล่าวผู้นำประเทศอินโดนีเซียได้ตอบสนองในประเด็นแรกเท่านั้น การไปยังประเทศอินโดนีเซียของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินในครั้งนี้มีโอกาสดำเนินการพบกับผู้นำมุสลิม ผู้นำแห่งแผ่นดินมาตุภูมิ และได้พบกับประธานาธิบดีซูการ์โน นักการเมืองผู้กล้าหาญ นำเกรงขามคนหนึ่งของประเทศอินโดนีเซีย การติดต่อของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินกับประเทศอินโดนีเซียในครั้งนี้สร้างความกังวลใจแก่ประเทศอังกฤษไม่น้อย และเมื่อกลับมาจากประเทศอินโดนีเซียเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินได้รายงานว่ามีโอกาสเห็นด้วยอย่างยิ่งหากปัตตานีได้รวมกับประเทศมลายูอื่น

หลังจากผิดหวังจากรัฐบาลอังกฤษ ติงกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีน ได้กลับจากประเทศอินเดีย และได้วางแผนเพื่อปฏิบัติการเรียกร้องดินแดนปัตตานีคืนด้วยตัวของตนเองโดยการเข้าร่วมในองค์กรกัมปาร์⁴⁶ (GAMPAR-Gabungan Malayu Pattani Raya)(ดูรูปที่ 15 หน้า 108) ในขณะนั้นองค์กรกัมปาร์ได้ก่อตั้งขึ้นโดยผู้ลี้ภัยชาวปัตตานีอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ไม่สงบที่ได้รับจากการปกครองของรัฐบาลไทย (Mohd. Zamberi, 1999 : 96) โดยองค์กรดังกล่าวได้รับความร่วมมือจากองค์กรต่อต้านไทย (Anti-Thai) ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ (willson, 1985 : 378) หนังสือพิมพ์ เสตรทไทม์ (Straits Times, 1948 : 8) ได้รายงานเกี่ยวกับองค์กรกัมปาร์ว่า องค์กรกัมปาร์เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1947 โดยติงกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนกับพรรคพวกอีกจำนวนหนึ่งอันมีศูนย์กลางที่โกตาบารู ก่อตั้งขึ้นเนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบของการเมืองในภาคใต้ของประเทศไทย

อิหมรอน มะลูลิม (2538 : 158) ได้กล่าวว่า ผู้อพยพจากประเทศไทยที่ได้จัดตั้งองค์กรกัมปาร์ (สมาคมแห่งประชาชนชาวมลายูแห่งมหาอาณาจักรปัตตานี) ขึ้นโดยมีสำนักงานใหญ่ที่กลันตัน เคดาห์ ประเทศสิงคโปร์และปีนังนั้นมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1 เพื่อรวบรวมชาวมลายูปัตตานีในภาคใต้ของประเทศไทยและลูกหลานซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศมาเลเซียเข้าด้วยกัน
- 2 เพื่อช่วยให้มีการติดต่อระหว่างลูกหลานในประเทศมาเลเซียกับญาติของตนในประเทศไทย และเพื่อปรับปรุงมาตรฐานชีวิตของชาวมลายูปัตตานีในประเทศไทย
- 3 เพื่อให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือแก่บุคคลเหล่านี้
- 4 เพื่อปรับปรุงด้านการศึกษา และฟื้นฟูวัฒนธรรมอิสลามในหมู่ชาวมลายูปัตตานีในภาคใต้ของประเทศไทย

ในขณะเดียวกันเหตุการณ์ไม่สงบสุขและความตึงเครียดที่ปัตตานีอันเนื่องจากความไม่พึงพอใจของประชาชนชาวมลายูปัตตานีต่อระบบการปกครองของประเทศไทยในสมัยนั้นยิ่งเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น จากสถานการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดการต่อต้านขึ้นอย่างประปรายเพื่อต้องการเรียกร้องความ

⁴⁶ องค์กรกัมปาร์ (The Malay front of Patani People) เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์เมื่อเช้าวันที่ 24 ระเบิดุลอาคิร 1363 ซึ่งตรงกับวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1948 (Ahmad Fathy, 1994 : 101) ที่มีดรอะฮฺมุดฮฺมาตีเยฮฺ โกตาบารู กลันตัน (ติกมัจลิสศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมแห่งกลันตันปัจจุบัน) โดยมีประชาชนชาวมลายูเข้าร่วมไม่น้อยกว่า 200 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่มาจากชาวมลายูและจากตระกูลของชาวมลายูปัตตานี ชาวกลันตันและอื่น ๆ โดยเลือกเต็งกูอิสมาอิล บิน เต็งกูนิ เป็นหัวหน้ากัมปาร์ เต็งกูยาลาล บิน เต็งกูอับลมุฏอลิบ(อดุลย์ ณ สายบุรี)และนิมะฮฺมุด บิน เต็งกูอับลมาญิดเป็นรองหัวหน้า (YDP) นิมะฮฺมุด บินนิอับลเราะฮฺมานเลขาธิการกัมปาร์ (Setia Usaha) และรองเลขานุการ คือ เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีน (Ismail Che Daud, 1988 : 354) ผู้ช่วยคือ เต็งกูฮฺมัมมัด บิน เต็งกูฮฺซัน และผู้เข้าบุคคลอื่น ๆ คือ หะยีเยฮฺอูบ บิน หะยี อับลเราะฮฺมาน สมุหนายก (Bendahari) กามารุซซามาน บิน มุฮัมมัดซอลิฮฺผู้ช่วยสมุหนายก (Penulong Bendahari) กามารียะฮฺ บินตีเต็งกูอับลกาเดร์ กอมารุดดีน (เป็นหัวหน้าฝ่ายสตรี) พร้อมกับเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ จำนวน 6 คน คือ วันอับรอฮิม มุสตอฟา (ต่อมาเป็นฝ่ายประชาสัมพันธ์) เต็งกู ดิน บินเต็งกูบอซุ วันอุมร์ บินนิอาลี เจะฮฺเชินคอลลี บิน ฮายีอาวัง เจะฮาอัด ชุกรี บิน ฮายีมุดอ และเต็งกูฮฺมามัด บินเต็งกูมุดอ (Ahmad Fathy, 1994 : 101-103)

เป็นธรรมจากรัฐบาลไทย ในขณะนั้นหะยีสุหลง⁴⁶ พร้อมกับพรรคพวกจำนวนหนึ่งได้ดำเนินการเรียกร้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งการปกครองตนเองของชาวมลายูปัตตานี และเมื่อเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน กลับมาจาก ประเทศอินเดียทั้งสองคนจึงได้ร่วมมือกันดำเนินการเรียกร้องต่อรัฐบาลไทยด้วยความรู้สึกและวัตถุประสงค์เดียวกัน (Ahmad Fathy, 1994 : 100)

วันที่ 1 เมษายน ค.ศ. 1947 บรรดาผู้นำชาวมลายูปัตตานีได้ประชุมฉุกเฉินที่สำนักงาน คณะกรรมการอิสลาม จังหวัดปัตตานีเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับข้อเรียกร้องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและ สิทธิต่าง ๆ ของชาวมลายูปัตตานี ในการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประมาณ 100 คน และที่ประชุมลงมติ ว่าให้เสนอข้อเรียกร้อง 7 ประการ⁴⁷ ต่อรัฐบาลโดยผ่านคณะกรรมการสอดส่องภาวะการณ์ในสี่จังหวัด ภาคใต้ (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2529 : 66-67) แต่ข้อเรียกร้องดังกล่าวไม่ได้รับการตอบสนอง จากฝ่ายรัฐบาลไทย ดังนั้นหะยีสุหลงจึงได้ทำการปลุกระดมชาวมลายูที่ปัตตานีตามมัสยิด สุเหร่าและ ตามปอเนาะต่าง ๆ ให้คงไว้ซึ่งกฎหมายอิสลามและเรียกร้องความยุติธรรมกลับมา พร้อมกันนั้น หะยีสุหลงยังได้ร่วมมือกับเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน ในการเรียกร้องสิทธิของชาวมลายูปัตตานีด้วย (Mohd. Kamal, 1996 : 21)

มูฮัมมัด ซัมเบอร์รี่ (Mohd. Zamberi, 1999 : 100) ได้อธิบายว่า การกลับมายังกลิ่นตัน ของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินในต้นเดือนธันวาคม ค.ศ. 1947 นั้นทำให้มีการพบปะครั้งสำคัญระหว่าง เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน เต็งกูอับลยาลาลและโต๊ะครูหะยีสุหลง ซึ่งเป็นนักวิชาการคนสำคัญคนหนึ่ง ของปัตตานี การพบปะอย่างลับที่ป็นดัยซีอุมตอปี (Pantai Semut Api)⁴⁸ กลิ่นตันนี้ได้มีการปรึกษา หารือเกี่ยวกับการเชื่อมของรัฐบาลไทยเพื่อไปยังกรุงเทพฯ เกี่ยวกับข้อเรียกร้อง 7 ประการ และใน

⁴⁶ หะยีสุหลงมีชื่อเต็มว่า ต่วนกูร หะยีมูฮัมหมัด สุหลง บิน หะยี อับดุลกาเดร์ บินมูฮัมหมัด อัล-ฟาฏอนี ซึ่งรู้จักกันดี ในสี่จังหวัดภาคใต้และจังหวัดใกล้เคียงในนามสั้น ๆ ว่า “หะยีสุหลง” มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1914-2497 (พ.ศ. 2438-2497) เป็นบุตรชายเพียงคนเดียวของหะยีอับดุลกาเดร์ บิน มูฮัมหมัดที่เกิดจากนางซารีเฟาะฮ (นางเจ๊ะเปาะ) ซึ่งเป็นภรรยาคนหนึ่ง ในจำนวนสามคนของหะยีอับดุลกาเดร์ (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 1986 : 9)

⁴⁷ เนื้อหาของข้อเรียกร้อง 7 ประการตามหนังสือพิมพ์ สเตรทไทม์ (Straits Times, 1947 : 8) มีดังนี้

- 1 ขอให้มีการแต่งตั้งบุคคลผู้มีอำนาจเต็มมาปกครองในสี่จังหวัดภาคใต้ บุคคลผู้นั้นต้องมีอำนาจในการถอด ถอน ยุติและโยกย้ายข้าราชการในสี่จังหวัดเหล่านี้ได้ ต้องเป็นบุคคลที่กำเนิดหนึ่งในสี่จังหวัดเหล่านี้ และต้อง ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในสี่จังหวัดเหล่านี้
- 2 ร้อยละ 80 ของข้าราชการในสี่จังหวัดภาคใต้ต้องเป็นมุสลิม
- 3 ภาษามลายูและภาษาไทยเป็นภาษาทางการในสี่จังหวัดภาคใต้
- 4 ใช้ภาษามลายูและภาษาไทยในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา
- 5 ให้ใช้กฎหมายอิสลามในศาสนาอิสลามแยกจากศาลจังหวัด มีโต๊ะกอฎี(ตะโต๊ะยุติธรรม)ตามสมควรและมีเสรี ภาพในการพิจารณาชี้ขาด
- 6 ภาษารายได้และภาษี่อื่น ๆ ทั้งหมดที่เก็บจากประชาชนในสี่จังหวัดภาคใต้ ควรใช้ประโยชน์เฉพาะในสี่จังหวัดนี้ เท่านั้น
- 7 ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการอิสลามซึ่งมีอำนาจเต็มในการจัดการกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมุสลิม และ ให้อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้นำใน ข้อ 1

⁴⁸ แห่งเดียวกับ Pantai Cinta Berahi

ขณะเดียวกันยังได้ปรึกษาหารือเกี่ยวกับการขอความร่วมมือของอดีตนายกรัฐมนตรี ปรีดี พนมยงค์และ จุฬาราชมนตรี หะยีสุตอฟา ชัมชุดดิน (แช่ม พรหมยงค์) ผู้ร่วมมือกับนายปรีดีในการโค่นอำนาจของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

การเคลื่อนไหวของหะยีสุหลงสร้างความไม่ไว้วางใจแก่ฝ่ายรัฐบาล เนื่องจากการเคลื่อนไหวของหะยีสุหลงนั้นได้ร่วมมือกับการเคลื่อนไหวต่างประเทศซึ่งนำโดยเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดิน ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงมอบหมายให้นายบรรจง ศรีจรูญ สมาชิกวุฒิสภาซึ่งเป็นชาวมุสลิมกรุงเทพฯ เดินทางไปยังกัณฑ์ตันเพื่อเชิญเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินมาปรึกษาหารือกับฝ่ายรัฐบาลที่กรุงเทพฯ (Ahmad Omar, 2000 : 11) จากการต่อต้านและการเคลื่อนไหวของหะยีสุหลงนี้เองทำให้ในเดือน กุมภภาพันธุ์ ค.ศ. 1948 เกิดการจลาจลขึ้นในหลายพื้นที่ของปัตตานี ยะลา นราธิวาสและสตูล การจลาจลดังกล่าวยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นหลังจากที่หะยีสุหลงถูกจับกุมเมื่อเย็นวันศุกร์ ที่ 16 เดือน มกราคม ค.ศ. 1948 โดยได้รับคำสั่งจากพระยารัตนภักดี ข้าหลวงปัตตานีในสมัยนั้นในข้อหาทรยศต่อบ้านเมือง (อ.บางนรา, 2519 : 118 -119; Haemindra N., 1976 : 205; Ibrahim, 1958 : 154) เพราะพบหนังสือติดต่อกับเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินเกี่ยวกับข้อเรียกร้อง 7 ประการ (Suara Siswa, 1970 : 25) และวันที่ 16 กุมภภาพันธุ์ ค.ศ. 1948 เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินได้ส่งหนังสือจาก กัณฑ์ตันมายังรัฐบาลไทย หนังสือดังกล่าวมีใจความว่า

“เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการจับกุม การต่อต้านของหะยีสุหลงและเกี่ยวกับเรื่องอื่นๆ แล้วนั้น เห็นว่ามีความขัดแย้งกับกระบวนการยุติธรรม เพราะหลังจากเหตุการณ์การต่อต้านของหะยีสุหลง 1 เดือนยังไม่เห็นว่ามี การกล่าวหา (ใส่ร้าย) แก่เขาแต่ประการใด นั้นแสดงให้เห็นว่าทางฝ่ายผู้มี อำนาจที่ปัตตานีได้ใช้ความรุนแรงและใช้แผนการโดยการใส่ร้ายแก่พวกเขา ขอให้ปล่อยพวกเขาเป็นอิสระโดยด่วน”(Abdullah Tahir, 1985 : 219)

นิอันวาร (Nik Anuar, 1985 : 46) ได้อธิบายว่า หนังสือดังกล่าวได้ออกภายใต้องค์กร กัมปาร์ซึ่งมีเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินและพรรคพวกเป็นผู้ก่อตั้งองค์กรและเป็นหนังสือที่ส่งไปยังนายกรัฐมนตรี จอมพลป. พิบูลสงคราม เพื่อให้ปล่อยหะยีสุหลงจากการคุมขัง นอกจากนั้นเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดิน เคยส่งหนังสือไปยังองค์กรการก่อตั้งสหพันธรัฐมลายู (Majlis Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu) ทั้งนี้เพื่อความสนใจแก่ปัญหาของชาวมลายูปัตตานีอันเป็นชนกลุ่มน้อยในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ของไทย แต่การทำงานขององค์กรดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากถูกต่อต้านจากรัฐบาลไทยและจากรัฐบาลของมาเลเซียเอง

การจับกุมหะยีสุหลงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของความไม่สงบสุข ทำให้บรรดาผู้นำในแหลม มลายูทั้งในและนอกประเทศเริ่มเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้าน วันที่ 19 กุมภภาพันธุ์ ค.ศ. 1948 ได้มีการ ชุมนุมหน้าสถานีตำรวจตะลันบัน (สายบุรีปัจจุบัน) เพื่อเรียกร้องให้ฝ่ายรัฐบาลอธิบายเหตุผลเกี่ยวกับการจับกุมหะยีสุหลง และให้ปล่อยตัวหะยีสุหลง แต่ข้อเรียกร้องดังกล่าวไม่ได้รับการตอบสนองจากฝ่าย รัฐบาล ดังนั้นวันที่ 22 พฤษภาคม ค.ศ. 1948 ได้เกิดการชุมนุมอีกครั้งหนึ่งที่หน้าสำนักงานคณะ

กรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี ในการชุมนุมครั้งนี้ประกอบด้วยกลุ่มบรรดาโต๊ะครู โต๊ะอิمامและประชาชนชาวปัตตานีหลายร้อยคน (Ahmad Omar, 2001 : 13)

หลังจากหะยีสุหลงได้รับอิสระจากการคุมขังเป็นเวลา 3 ปี 2 เดือนท่านได้กลับมายังปัตตานีและได้ทำการสอนศาสนาเหมือนเดิม พร้อมกันนั้นท่านได้เข้าร่วมในองค์กรกัมปาร์อย่างจริงจัง พร้อม ๆ กับเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีน ท่านได้เดินทางระหว่างกลันตันและปัตตานีเป็นประจำ (Ismail Che Daud, 1988 : 354) จากนั้นไม่นานองค์กรกัมปาร์ถูกสั่งห้ามจากรัฐบาลไทยจนกระทั่งหะยีสุหลงหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอยในเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. 1954 พร้อมกับพรรคพวกอีกจำนวน 4 คน⁴⁹ ในครั้งนี้หะยี อามีน โต๊ะมีนาได้กล่าวว่า ในองค์กรกัมปาร์นั้นบิดา (หะยีสุหลง) ได้รับหน้าที่เป็นผู้วางแผนการต่อสู้เพื่อประชาชนชาวมลายูปัตตานีภายในประเทศ สำหรับเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนนั้นมีหน้าที่เกี่ยวกับการติดต่อภายนอกประเทศ (Ismail Che Daud, 1988 : 355)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นปีแห่งการเกิดขึ้นของกระบวนการต่อสู้ชาตินิยมแห่งมลายู ดินแดนแถบนูซันตารา โดยเฉพาะดินแดนมลายูสมัยนั้นความรู้สึกชาตินิยมที่ประเทศอินโดนีเซียยังคงมีอยู่และได้แผ่กระจายมายังดินแดนมลายู ขณะเดียวกันญาติพี่น้องที่ปัตตานีก็ได้รับความรู้สึกชาตินิยมจากชาวมลายูในดินแดนดังกล่าวด้วย ในปีแห่งการเกิดขึ้นขององค์กรกัมปาร์นั้นประเทศอินโดนีเซียเพิ่งประกาศเอกราช แต่เหตุการณ์เลวร้ายต่าง ๆ ยังไม่คลี่คลาย ขณะที่ดินแดนมลายูยังไม่ได้รับเอกราชจากผู้ล่าอาณานิคม ความรู้สึกชาตินิยมได้เกิดขึ้นแล้วในหมู่ชาวมลายู กระบวนการชาตินิยมมลายูได้เกิดขึ้นในปีค.ศ. 1946 ซึ่งอยู่ภายใต้พรรคอุมโน (UMNO) (Ahmad Fathy, 1994 : 104) ทำให้ความพยายามของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของชะตากรรมชาวมลายูปัตตานี ประสบความสำเร็จ แม้ว่าองค์กรหลายองค์กรและเจ้าหน้าที่อังกฤษมีความเห็นใจกับการต่อสู้ของท่านก็ตาม เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีน ได้รับการตักเตือนจากเจ้าหน้าที่อังกฤษคนหนึ่งไม่ให้เกี่ยวข้องกับการเมืองของประเทศไทย และเพื่อยับยั้งการเคลื่อนไหวของเต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนที่เขา "ดินแดนมลายู" เป็นประเด็นการต่อสู้ นั้น ประเทศอังกฤษได้ยุติการให้ความช่วยเหลือในทุกด้าน และได้อนุญาตให้ชาวมลายูที่ไม่พึงพอใจกับการปกครองของประเทศไทยอพยพมายังดินแดนมลายู (Nik Anuar, 1985 : 46-47) ประชาชนชาวมลายูปัตตานีที่ไม่พอใจนโยบายการปกครองของประเทศไทยและตำรวจไทยได้อพยพมาอาศัยในดินแดนมลายูสมัยนั้นซึ่งมีจำนวนถึง 6,000 คน (Abdullah Tahir, 1985 : 220)

แม้องค์กรกัมปาร์ยังไม่ทันลงมือที่จะปฏิบัติตามแผนการที่ได้กำหนดไว้อย่างเต็มที่ แต่องค์กรกัมปาร์ก็ได้มีบทบาทในการส่งหนังสือร้องเรียนแก่ฝ่ายที่สนับสนุนเพื่อช่วยเหลือชะตาชีวิตของประชาชนชาวมลายูปัตตานี จากข้อร้องเรียนนี้เองทำให้ริชาร์ด วิทชิงตัน (Richard Wittington) เจ้าหน้าที่ระดับสูงจากสถานทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ได้กลับไปยังลอนดอนเพื่อปรึกษารื้อกับฝ่ายรัฐบาลเกี่ยวกับปัญหาชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยและได้นำเรื่องดังกล่าวบรรจุไว้ในสนธิสัญญาระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศไทย ในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1946 แต่เมื่อมองในภาพรวมแล้วความพยายามของ

⁴⁹ บุคคลทั้งสี่คนดังกล่าวคือ วันอุสมาน วันอะฮฺมัด หะยีวันฮูเซ็น วันติน เจอะอิสฮาก อับบาส อะฮฺมัด หะยีสุหลง (เป็นบุตรของหะยีสุหลงและเป็นสามแปลภาษา) (อ.บางนรา, 2519 : 60)

กัมปาร์ซึ่งเป็นองค์กรความร่วมมือระดับนานาชาติไม่ประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังไว้ เพราะองค์กรกัมปาร์ได้ทำเพียงแค่เรียกร้องขอความเห็นใจจากชาวโลกเท่านั้น ประเทศอังกฤษต้องการที่จะรักษาความสัมพันธ์กับประเทศไทยมากกว่า เนื่องจากเห็นความสำคัญเกี่ยวกับการส่งออกข้าวสารของประเทศไทยตามที่ได้ตกลงกันไว้กับประเทศอังกฤษก่อนหน้านี้ และอีกประการหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกัมปาร์ที่ไม่อาจดำเนินการบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้คือ เนื่องจากคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (UN) ไม่ยอมรับที่จะดำเนินการเกี่ยวกับปัญหาของปัตตานีอีกต่อไป เพราะไม่มีประเทศใดยอมรับที่จะนำประเด็นปัญหาของปัตตานีเข้าเป็นประเด็นประชุมอย่างเป็นทางการในคณะมนตรีความมั่นคงดังกล่าวได้

บ้านปลายของชีวิต

ในบ้านปลายชีวิตของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดิน นิอันวาร (Nik Anuar, 1985 : 47) ท่านเสียชีวิตเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1954 ขณะที่ท่านมีอายุ 49 ปี แต่อาซิส มะฮมุด (Aziz Mahmood, 1985 : บทคัดย่อ) ได้ระบุว่าเมื่อสงครามยุติลง ท่านได้เดินทางกลับมายังดินแดนมาตุภูมิ และในปี ค.ศ. 1954 ท่านเสียชีวิตในขณะที่ท่านมีอายุเพียง 46 ปี

อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับการเสียชีวิตของท่านนั้น อะฮมัดฟัตฮี (Ahmad Fathy, 1994 : 119-120) ได้กล่าวว่า เป็นเวลาไม่นานหลังจากเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินได้รับตำแหน่งรองหัวหน้ามัจลิสศาสนาอิสลามที่กลันตันนั้นท่านก็ได้สร้างรีสอร์ทแห่งหนึ่งชื่อว่า “Pantai Cinta Berahi” เบื้องหลังของรีสอร์ทแห่งนี้นอกจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแล้วยังเป็นเสมือนม่านแห่งการต่อสู้ เป็นสถานที่สำหรับการดำเนินการวางแผนเพื่อเรียกร้องความเป็นอิสระภาพของปัตตานีกลับคืนมา อะฮมัดฟัตฮี (Ahmad Fathy, 1994 : 120) ได้เล่าอีกว่า สถานที่แห่งนี้เป็นโกดังสำหรับสะสมอาวุธเพื่อส่งมายังปัตตานี แต่ในรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการดังกล่าวของเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิดดินนั้นมิอาจรู้ได้ว่าเป็นอย่างไร จนกระทั่งท่านได้เสียชีวิตอย่างกะทันหันในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1954 และศพของท่านฝังไว้ที่กูโบร์ (สุสาน) ลางา โกตาบารู กลันตัน

บทที่ 4

แนวคิดของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินในการพัฒนาสังคมชาวมลายูปัตตานี

เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินเกิดที่ปัตตานี แต่เติบโตที่กลันตัน เนื่องจากบิดาของท่านเต็งกู อับดุลกาเดร์ กอมารุดดิน เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของปัตตานีจำต้องพาครอบครัวลี้ภัยไปยังกลันตัน เพื่อความปลอดภัยของตนเองและสมาชิกของครอบครัวจากสภาวะทางการเมืองของประเทศไทยในสมัยนั้น มีการจลาจลและเหตุการณ์ไม่สงบสุขเกิดขึ้นบ่อย โดยเฉพาะในพื้นที่บริเวณสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย จากเหตุการณ์ความไม่สงบสุขดังกล่าวบิดาของท่านถูกมองว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นด้วย

ปัตตานีเคยเป็นอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรือง ดังนั้นการที่เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินได้ใช้ชีวิตส่วนหนึ่งของท่านที่ปัตตานี ท่านได้รับรู้ถึงความเจริญรุ่งเรืองเหล่านั้น กอปรกับความใส่ใจของท่านต่อดินแดนปัตตานีเสมอมา แม้ท่านไม่มีโอกาสและไม่สามารถที่จะสร้างความเจริญที่ปัตตานีโดยตรงก็ตาม แต่ด้วยความเป็นคนมูมานะและตั้งใจจริงในการพัฒนาสังคมปัตตานี ท่านจึงนำความเจริญรุ่งเรืองของปัตตานีไปสร้างที่กลันตันเพื่อให้ความเจริญเหล่านั้นสะท้อนกลับมาสู่สังคมปัตตานี การอาศัยที่กลันตันของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินเป็นเสมือนการเริ่มต้นชีวิตใหม่ในทุกๆ ด้านทั้งทางด้านการศึกษาและการใช้ชีวิตในสังคม ณ ดินแดนแห่งนี้ ท่านได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ดินแดนแห่งนี้ไว้มากมายทั้งทางด้านวิชาการศึกษา สังคมและการเมืองการปกครอง ทำให้ปัตตานีได้รับอิทธิพลแห่งความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมดังกล่าวไปด้วย เช่น การศึกษาปอเนาะแบบบูรณาการที่มีการผสมผสานระหว่างการศึกษาสามัญและศาสนา

แม้ในช่วงปลายของชีวิตเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดิน ได้รับตำแหน่งต่างๆ และได้สร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองในกลันตัน หากมองสิ่งเหล่านั้นโดยตรงไปตรงมา ท่านมีบทบาทที่ กลันตันมากกว่าที่ปัตตานี แต่ด้วยความเป็นเชื้อสายวงศ์ตระกูลแห่งปัตตานีเดิมท่านจึงไม่ลืมที่จะนำความเจริญมาสู่ปัตตานีด้วย ดังที่บุคคลผู้หนึ่งได้กล่าวว่า

“เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินเป็นบุคคลหนึ่งที่มีเชื้อสายผู้ปกครองของปัตตานีดั้งเดิม แม้ท่านจะได้รับตำแหน่งที่ดีในกองทหารอังกฤษสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ท่านยังไม่ลืมเชื้อสายวงศ์ตระกูลของตนเอง ท่านไม่ลืมที่จะเสียสละตนเองให้กับชาติมลายูปัตตานี ท่านได้วางแผนที่จะช่วยเหลือชาวมลายูปัตตานีเพื่อพัฒนาในด้านการศึกษา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคมและสภาพการเป็นอยู่ของชาวมลายูปัตตานีทั่วไป”
(ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม (สัมภาษณ์), 10 พฤษภาคม 2545)

อาจกล่าวได้ว่าปัตตานีและกลันตันเป็นเสมือนเมืองพี่เมืองน้องที่เจริญเติบโตมาด้วยกัน

ชาวมลายูกลันตันและชาวมลายูปัตตานีได้ไปมาหาสู่กันตั้งแต่อดีต ดังที่ปรากฏหลักฐานในหนังสือพิมพ์สเตรทไทมส์ (Straits Times, 1948 : 8) ว่า

“เครื่องแต่งกาย ภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้มีความคล้ายคลึงกันระหว่างชาวมลายูปัตตานีกับชาวมลายูที่ กลันตัน ทั้งสองเมืองนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดทางสายเลือดด้วยการแต่งงาน ไม่มีอะไรขวางกั้นการกระทำเหล่านี้ได้มากไปกว่าสาเหตุทางด้าน การปกครองและการแบ่งเขตแดนตามแผนที่ของประเทศในปัจจุบัน”

วัฒนธรรมประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมลายูปัตตานีและชาวมลายูกลันตันมีความคล้ายคลึงกัน ภาษาและสำเนียงที่ใช้บางคำก็เหมือนกันและบางคำมีความคล้ายคลึงกัน เนื่องจากการไปมาหาสู่ของชาวมลายูปัตตานีและชาวมลายูกลันตันเป็นไปอย่างต่อเนื่อง นักวิชาการหรืออุลามาร์ปัตตานีหลายท่านมาจากตระกูลแห่งกลันตัน และเช่นเดียวกัน ที่กลันตัน โตะครู⁵⁰หลายท่านจากปัตตานีได้ย้ายไปอยู่ที่กลันตันและเสียชีวิตที่นั่น ดังที่หะสัน หมัดหมาน (Hasan Madmam, 1989 : 50) ได้ให้ทัศนะว่า อุลามาร์ปัตตานีมีอิทธิพลต่ออุลามาร์กลันตันทั้งทางด้านการเขียนและการพูด หนังสือที่เกี่ยวกับศาสนาของอุลามาร์ปัตตานี อุลามาร์กลันตันใช้เป็นแบบฉบับทั้งในด้านการอ่านและเขียน อับดุลเราะฮ์มาน หะยีอับดุลละฮ์ (Abdulrahman Haji Abdullah, 1994 : 68) ได้อธิบายว่า กลันตันกับปัตตานีมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดทางด้านการเมืองการปกครองตั้งแต่อดีตมาแล้ว ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 1688-1729 นั้นกษัตริย์ปกครองปัตตานีมาจากราชวงศ์กลันตัน กระทั่งสุยุคอ่อนแอและประเทศไทยได้ปกครองปัตตานี นิมุฮัมเม็ด (Nik Muhammed, 1988 : 100) ได้อธิบายว่า ในสมัยก่อนปี ค.ศ. 1909 ปัตตานีและกลันตันมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้เนื่องจากทั้งสองเมืองมีความสัมพันธ์กันทางด้านประวัติศาสตร์และสายเลือด บุคคลผู้หนึ่งได้กล่าวว่า ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นระหว่างปัตตานีและกลันตันมีสัมพันธ์ไมตรีกันอย่างใกล้ชิด เป็นเมืองมลายูทางด้านชายฝั่งตะวันออกสองเมืองที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่สมัยแรก เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการแต่งงานระหว่างชาวมลายู กลันตันกับชาวมลายูปัตตานี บางคนได้ตั้งรกรากและเสียชีวิตที่กลันตัน (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม (สัมภาษณ์), 10 พฤษภาคม 2545)

หลักฐานดังกล่าวเป็นการยืนยันถึงความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างกลันตันและปัตตานี ความสัมพันธ์ที่มีอย่างลึกซึ้งนี้เองได้สะท้อนถึงการมีอิทธิพลซึ่งกันและกันทางด้านแนวคิด การกระทำ การปฏิบัติ และผลงานด้านต่าง ๆ ของผู้มีอำนาจและผู้มีบทบาทของทั้งสองสังคม ไม่ว่าบุคคลผู้นั้นจะมีบทบาทหรือมีอำนาจทางด้านสังคม การศึกษา หรือการเมืองการปกครองก็ตาม ในบางครั้งอิทธิพลดังกล่าวไม่อาจเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น อิทธิพลทางด้านการศึกษา การสร้างโรงเรียนของเต็งกูมะฮ์มูด มะฮ์ยิดดินที่กลันตันมีอิทธิพลต่อชาวปัตตานีอย่างไรก็ไม่อาจรู้ได้ เพราะอิทธิพลเหล่านั้นไม่ได้มาในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมสามารถจับต้องได้ แต่หากมองและศึกษาอย่างวิเคราะห์ถึงเบื้องหลังการ

⁵⁰ คำว่า “โตะครู” จะใช้เรียกสำหรับผู้สอนเกี่ยวกับศาสนาอิสลามที่เปิดสอนเอง

แผ่ขยายและกระบวนการซึมซับทางด้านวัฒนธรรมแล้ว สามารถพบสิ่งเหล่านี้อย่างลึกซึ้งและปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เช่นเดียวกันกับการศึกษาถึงอิทธิพลแนวคิดของผู้มีบทบาทที่กลันตัน ดังเช่น เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดตินต่อการพัฒนาสังคมของชาวมลายูปัตตานี แนวความคิด มุมมอง การอธิบาย ผลงาน พฤติกรรมการปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ของท่านย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมชาวมลายูปัตตานีต่อการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านสังคม การศึกษาและการเมืองการปกครอง ขจัดความขัดแย้งและความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันสู่การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในสังคมให้เป็นไปอย่างราบรื่นยิ่งขึ้น

ถึงแม้แนวคิดของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดตินได้พัฒนาสังคมของกลันตัน แต่หากวิเคราะห์ทางด้านความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นของทั้งสองเมืองนี้แล้ว แน่นอนที่สุดเมื่อมีการพัฒนาสังคมมลายูที่กลันตัน อิทธิพลของการพัฒนาดังกล่าวย่อมมีอิทธิพลและสะท้อนกลับมาสู่การพัฒนาสังคมชาวมลายูที่ปัตตานีเช่นกัน

แนวคิดด้านสังคม

เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดติน เป็นบุคคลผู้หนึ่งที่มีความคิดอันชาญฉลาด มีความใฝ่ฝันอันสูงส่ง และเนื่องจากมีสายเลือดของผู้มีระดับประเทศ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ท่านมีจิตสำนึกในฐานะผู้เปลี่ยนแปลง ผู้ปกครองที่ต้องการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมตลอดมา เป็นผู้แสดงออกถึงพฤติกรรมในฐานะผู้ที่มีความมุ่งมั่นและมีความจริงจังในกิจการงานที่ได้กระทำ แม้การดำรงชีวิตของท่านขณะนั้นจะอยู่ในฐานะปุถุชนธรรมดาก็ตาม และแม้ท่านจะเป็นผู้สืบสันตวงศ์ที่ใกล้ชิดแต่ท่านก็ไม่ได้ลิ้มรสกับตำแหน่งดังกล่าวแม้แต่น้อย ถึงกระนั้นก็ตามนั้นไม่ใช่ปัญหาหรืออุปสรรคในอันที่จะลดบทบาทหรือขัดขวางความทะเยอทะยานและความใฝ่ฝันของท่านลงได้ จิตสำนึกในหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อประชาชนยังคงฝังลึกในจิตใจเสมอมากระทั่งถึงช่วงเวลานั้นปลายแห่งชีวิต พร้อมกับได้ทิ้งมรดกอันล้ำค่าที่อนุชนรุ่นหลังควรศึกษาไว้เป็นแบบอย่างและเป็นอุทาหรณ์แก่ตนเอง

เมื่อเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดตินจบการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่ ปีนัง ฟรี สกูล สถาบันสุดท้ายที่ท่านได้รับการศึกษา ท่านได้กลับมาอาศัยกับครอบครัวที่กลันตันและได้รับหน้าที่ให้ดูแลทรัพย์สินของครอบครัว พร้อมกันนั้นท่านก็ได้ประกอบธุรกิจ โดยการเปิดกิจการค้า การประกอบธุรกิจของท่านไม่ประสบความสำเร็จตามความต้องการ เนื่องจากท่านได้รับการขอร้องให้รับหน้าที่ในตำแหน่งศึกษานิเทศก์โรงเรียนมลายูกลันตัน

จากการที่ท่านได้เข้ารับตำแหน่งเป็นศึกษานิเทศก์นั้นเปิดโอกาสให้ท่านได้ปรับปรุงการศึกษาและสร้างทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการศึกษาแก่ชาวมลายูให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาเป็นสำคัญ เพราะการศึกษาเป็นปัจจัยหลักที่จะสามารถพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า การศึกษาทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รู้จักแยกแยะระหว่างสิ่งที่ดีและไม่ดี สามารถเรียนรู้ว่าสิ่งไหนควรและไม่ควรปฏิบัติ ทำให้สังคมมีชีวิตการเป็นอยู่ที่ราบรื่นขึ้น เมื่อบุคคลใดมีการศึกษาก็จะได้รับการยกย่องและนับหน้าถือตาในสังคม สามารถประกอบอาชีพที่ดีขึ้นดังเช่นตัวของท่านเอง ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่า แนวคิด

หลักในการพัฒนาสังคมของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดิน คือ การเน้นให้ชาวมลายูเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาทั้งทางด้านสามัญและศาสนา

ประสบการณ์การประกอบธุรกิจของท่าน คือ ประสบการณ์ การได้รู้ ได้เห็นและได้สัมผัสชีวิตจริงในการดำเนินชีวิตอย่างสามัญชน จากการเป็นคนชอบซื้อจักรยานและเป็นคนหนึ่งที่มีจักรยานไว้ในครอบครอง ทั้งยังได้เปิดร้านขายจักรยาน ในสมัยนั้นหากคนที่มีจักรยานเป็นพาหนะถือว่าเป็นบุคคลในระดับ “ผู้ดีอังกฤษ” หรือผู้ที่มีระดับในสังคม เพราะจักรยานในสมัยนั้นถ้าเทียบกับปัจจุบันเท่ากับผู้มีรถยนต์ เป็นการบ่งบอกถึง ศักยภาพในการดำเนินชีวิตของท่านและฐานะการเป็นอยู่ที่เหนือกว่าอีกหลายคนในสังคมสมัยนั้น

การซื้อจักรยานของท่านไปมารอบโกตาบารูหรือซื้อจักรยานท่องเที่ยวเลียบเมืองนั้นสอดคล้องกับสำนวน “ซั๊กม้าชมเมือง” หรือคล้ายกับการเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทำให้พระองค์ได้รู้ถึงชีวิตความเป็นอยู่ ความทุกข์ยากของราษฎร เช่นเดียวกับเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดิน จากพฤติกรรมของท่านดังกล่าวทำให้ท่านได้รู้ได้เห็นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ความทุกข์ยากของชาวมลายู ดังจะเห็นได้จากหนังสือโต้ตอบที่ท่านเขียนไปปรึกษากับที่ปรึกษาอังกฤษเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ท่านได้พบในสังคมของชาวมลายู ท่านมีความคิดว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมภายหลัง เช่น การแต่งงานของผู้หญิงก่อนวัยอันควร วุฒิภาวะของการเป็นแม่ยังไม่สมบูรณ์ทำให้ขาดความรู้ในการเลี้ยงดูบุตร สอดคล้องกับนโยบายปัจจุบันที่ไม่สนับสนุนให้แต่งงานก่อนอายุ 20 ปี การคลออดลูกกับผู้ที่ขาดความรู้ การผิดประเพณีและการทำแท้งก็เป็นประเด็นปัญหาที่ท่านเห็นว่าควรมีการแก้ไขให้หมดไปในสังคม ดังรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับจดหมายว่า (Wilson H., 1978 : 40)

“1 ในช่วงเวลาที่ฉันเดินทางเพื่อธุรกิจ ฉันมีโอกาสดูเห็นเหตุการณ์ที่น่าสลดใจในพิธีฝังศพตามหมู่บ้าน (Kampung) ชาวบ้านเหล่านั้นได้ให้บุตรสาวของเขาเข้าพิธีแต่งงานก่อนวัยอันควร (ซึ่งพิธีแต่งงานนั้นฉันหมายถึงการอยู่ด้วยกัน มิใช่เพียงแต่การเข้าร่วมพิธีสมรสเท่านั้น) อายุของเด็กหญิงที่โชคร้ายเหล่านี้เพียง 12 ปีเท่านั้น เป็นชีวิตที่เด็กหญิงไม่สามารถนึกหรือจินตนาการได้ว่าจะป็นวิถีชีวิตแบบไหน ผลที่จะตามมาหลังจากการแต่งงานของผู้หญิงเหล่านี้และที่เกิดกับสังคมเป็นที่ทราบกันดี ฉันแน่ใจว่าคุณทราบมากกว่าที่ฉันรู้ ดังนั้นฉันอยากขอร้องคุณและรัฐบาลให้ยับยั้งสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ควรที่จะดำเนินนิยามหรือกฎที่ปล่อยปละละเลยให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้น

2 หมอตำแยสามารถพบเห็นได้และเป็นที่รู้จักในพื้นที่แห่งนี้ (กลันตัน) ฉันเห็นว่ามันเป็นโอกาสดีที่ผู้มีอำนาจในสังคมควรจะตรวจสอบหมอตำแยให้มีคุณสมบัติที่เหมาะสมในอาชีพของตน เพราะความผิดพลาดได้เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของหมอตำแยที่ขาดประสิทธิภาพ

3 การแทงลูก ฉันมีความเสียใจที่จะกล่าวถึงความจริงที่ว่า แม้ในความเป็นจริงพวกเรามีกฎหมายที่มีบทลงโทษที่รุนแรงเกี่ยวกับคนที่ทำแทงลูกอย่างเต็มใจอันเนื่องจากการมีเพศสัมพันธ์ก่อนควรแก่เวลา [ซึ่งลูกก่อนห้ามหรือผิดประเวณี] แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังคงเกิดขึ้น โดยเฉพาะในสังคมชั้นสูง

ดังนั้นสิ่งที่ได้กล่าวมาทั้งหมด การที่จะมีการแก้ไขให้ดีขึ้นนั้น ฉันขอให้คุณและรัฐบาลของคุณยุติเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ให้รัฐบาลอังกฤษยุติพฤติกรรมของประชาชนที่กำลังเกิดขึ้น เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชาวมลายูโดยเฉพาะ และเพื่อสมาชิกของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุด (อังกฤษ)”

จากหนังสือของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดินที่ส่งไปยังที่ปรึกษาอังกฤษดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ท่านมีความสนใจและห่วงใยต่อสภาพสังคมของชาวมลายู ได้เสนอแนวความคิดเพื่อพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แต่เนื่องจากอิทธิพลและอำนาจของท่านไม่เพียงพอที่จะตัดเดือนการกระทำที่กำลังเกิดขึ้นด้วยตัวท่านเอง ท่านจึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองของดินแดนเหล่านี้เป็นที่พึ่ง

นอกจากนั้นการได้พบเห็นเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวมลายูกลับตัน ทำให้ท่านได้เข้าถึงสังคมนั้นได้หลอหลอมแนวคิดในการลดช่องว่างแห่งฐานันดรของเจ้าผู้เป็นกษัตริย์และการลดช่องว่างระหว่าง “ราชา” กับ “ราษฎร” อันนำไปสู่การยกเลิกบรรดาศักดิ์ “เต็งกู” “เอ็งกู” เพราะเมื่อท่านได้เห็นสภาพสังคมของชาวมลายูที่ตกต่ำ มีความยากลำบากและประสบปัญหามากมายทั้งทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจนั้นท่านคิดว่าเหตุผลหนึ่งเนื่องจากการยึดติดกับแนวความคิดที่ผิดของสังคมชาวมลายู คือ การยึดติดกับบรรดาศักดิ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ยึดติดอยู่กับศักดิ์นาของตนเอง เช่น เต็งกู เอ็งกู ราชยา ท่านจึงมีแนวคิดในการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงสังคมของชาวมลายูให้ดีขึ้น เทียบเท่ากับสังคมอื่นด้วยการยกเลิกฐานันดร “เต็งกู” นำหน้าชื่อท่าน (ดูรูปที่ 14 หน้า 107) ดังที่ได้กล่าวในหนังสือพิมพ์ ซันเดย์ไทม์ (Sunday Times, 1947 : 2) ว่า ท่านเองได้ยกเลิกฐานันดร “เต็งกู” ที่นำหน้าชื่อและวงศ์ตระกูลของท่านเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนชาวมลายูทั่วไป เพราะชาวมลายูจะให้ความเคารพแก่ผู้ที่มียศฐาบรรดาศักดิ์และผู้ที่มีเชื้อพระวงศ์มาก ท่านเองไม่ชอบการกระทำ (มุฮัมมัด ชัมเบอร์ (สัมภาษณ์), 14 พฤษภาคม 2545) ทั้งนี้ท่านคิดว่าความสูงส่งหรือสูงศักดิ์ของคนมิได้อยู่ที่ยศฐาบรรดาศักดิ์หรือตำแหน่งสูง แต่จะมองที่การใช้ชีวิตและการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของบุคคลผู้นั้นมากกว่า เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดินได้กล่าวว่าถ้าหากบุคคลคนนั้นมีความสูงส่งทั้งทางด้านวงศ์ตระกูล ยศฐาบรรดาศักดิ์ มีฐานะที่ร่ำรวย และมีกิริยามารยาทที่งดงาม ท่านได้เปรียบบุคคลคนนั้นเยี่ยงเพชรเม็ดหนึ่งที่มีค่ามหาศาล ยากแก่การค้นหา

จากแนวคิดและความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ไม่ถูกต้องของสังคมชาวมลายูเช่นนี้ได้กลายเป็นปัญหาสำคัญ ส่งผลให้สังคมมีความตกต่ำล้าหลัง ประชาชนยากจน ดังที่อาซิส มะฮุมุด (Aziz Mahmood, 1985 : 65) ได้อธิบายว่า ความเป็นจริงแล้วชาวมลายูในสมัยนั้นจำนวนมากขาดแคลนทั้งทางด้านทรัพย์สินและวิชาความรู้ ชาวมลายูเหล่านี้จะไม่ยอมรับในสิ่งที่ รัฐบาลได้นำเสนอหรือแนะนำ พวกเขาจะไม่ทำงานเพื่อยกระดับฐานะของตนเองและครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขาคิดว่าการทำงานที่ไม่เหมาะสมกับตระกูลของตนเองนั้นจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียวงศ์ตระกูล ผู้ที่มีฐานันดรเต็งกู เอ็งกู

หรือยศที่สูงส่งในสังคม หรือมีเชื้อสายกษัตริย์ไม่เหมาะสมที่จะมาทำงานแบกหามและเป็นกรรมกร ดังนั้นจึงทำให้ชาวมลายูในสมัยนั้นยากจน ไม่มีเป้าหมายของชีวิตที่แน่นอน หากจะให้พวกเขาเหล่านี้เข้าทำงานในสำนักงานของรัฐบาล วุฒิการศึกษาที่พวกเขามีไม่เพียงพอกับการงานในสำนักงานดังกล่าว สำหรับลูกสาวของชาวมลายูที่มีตระกูลสูงส่งนั้นขาดชีวิตอิสระในการเลือกคู่ครอง เพราะชาวมลายูมีความคิดว่าการแต่งงานกับบุคคลที่ไร้สกุลเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม จะเป็นการสร้างความเสื่อมเสียเกียรติยศของบิดามารดา ท่านได้กล่าวว่าใครจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อพวกนางเหล่านั้น เมื่อพวกนางไม่มีพ่อแม่และไม่มีชายที่มีสกุลมาแต่งงานกับนาง

จากสายเลือดแห่งนักต่อสู้เพื่ออิสรภาพของดินแดนปัตตานีได้เป็นต้นนำท่านเข้าสู่การเมืองของปัตตานีอย่างเต็มตัว การเข้าร่วมทางการเมืองนี้เองทำให้ท่านได้รับรู้ชีวิตของชาวมลายูปัตตานีที่อยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย แนวคิดของท่านในการพัฒนาสภาพการเป็นอยู่ของชาวมลายูปัตตานีคือ การปลดปล่อยและเรียกร้องความเป็นอิสรภาพของชาวมลายูปัตตานีกลับคืนมาด้วยการส่งข้อเรียกร้องไปยังฝ่ายรัฐบาล (จากข้อเรียกร้อง 7 ประการที่ได้กล่าวมาแล้ว) โดยร่วมมือกับแกนนำที่เป็นชาวมลายูคนอื่น ๆ บุคคลที่มีบทบาทอีกคนหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือ หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ในจำนวนข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้จะครอบคลุมเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนชาวมลายูปัตตานี เช่น การใช้ภาษามลายูเป็นภาษาทางการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใช้ภาษามลายูและภาษาไทยในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา การใช้กฎหมายอิสลามแยกจากศาลจังหวัด มีโต๊ะกอฎี (โต๊ะโต๊ะยุติธรรม) ตามสมควรและมีเสรีภาพในการพิจารณาชี้ขาด มีการจัดตั้งคณะกรรมการอิสลามซึ่งมีอำนาจเต็มที่ในการจัดการกับเรื่องราวที่เกี่ยวกับมุสลิม จากข้อเรียกร้องดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของท่านในการพัฒนาสังคมของชาวมลายูได้อย่างชัดเจน

การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากสมัยสงครามมหาเอเซียบูรพา ทหารญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่ปัตตานี และได้ใช้ดินแดนในแถบแหลมมลายูอันรวมถึงปัตตานีเป็นเส้นทางเดินทัพไปยังรัฐอื่น ๆ ในแหลมมลายูทำให้เรือกสวนไร่นาของชาวมลายูได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก จากการเดินทัพของทหารญี่ปุ่น อิทธิพลจากสงครามมหาเอเซียบูรพาจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ภาวะเศรษฐกิจของชาวมลายูในสมัยนั้นตกต่ำมากและประชาชนมีฐานะยากจน นอกจากนั้นอิทธิพลและอำนาจของนักล่าอาณานิคม หมายถึงอังกฤษที่ปกครองดินแดนมลายูอันรวมถึงดินแดนมลายูปัตตานีด้วยนั้นการแสวงหาผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพลเหนือดินแดนเหล่านี้อย่างไม่หยุดหย่อน เช่น ประเทศอังกฤษที่แสวงหาผลประโยชน์จากดินแดนมลายูที่เป็นดินแดนภายใต้อาณัติของตน เนื่องจากสังคมชาวมลายูในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นสิ่งสมชนบท มีอาชีพและรายได้หลักจากเกษตรกรรม ประเทศอังกฤษเองได้ผลประโยชน์จากอาชีพดังกล่าวของชาวมลายูเป็นจำนวนมาก อีกทั้งประเทศอังกฤษก็ไม่ได้มีการสนับสนุนให้มีการประกอบอาชีพอื่น จึงทำให้ประชาชนยังคงยึดติดกับอาชีพเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ จากเหตุผลเหล่านี้ทำให้สังคมชาวมลายูไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาด้านศักยภาพของตนเอง ทำให้สภาพเศรษฐกิจตกต่ำลงยิ่ง

จากสถานการณ์เช่นนี้เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินซึ่งเป็นผู้ที่สนใจและช่างสังเกตต่อสภาพการเป็นอยู่ของประชาชนชาวมลายูประกอบกับการได้คลุกคลีกับประชาชนทำให้ได้พบว่าชาวมลายูกำลังประสบกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ อยู่ในภาวะขาดแคลนอาหาร ประชาชนมีความยากจนและเกิดช่องว่างขึ้นภายในสังคมระหว่างคนจนกับคนรวย ท่านกังวลและห่วงใยเกี่ยวกับอนาคตของประชาชนชาวมลายู จึงได้แก้ไขปัญหาระบบเศรษฐกิจโดยเป็นแบบอย่างการประกอบธุรกิจเพื่อเปิดโลกทัศน์แก่ชาวมลายู การที่ท่านได้เปิดร้านค้า เช่น ร้านขายของชำ ร้านขายจักรยาน ร้านขายชุดกีฬา หรือแม้แต่การเปิดร้านค้าเพื่อส่งออกสินค้าข้าวและเกลือในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เป็นการกระทำที่เป็นแบบอย่าง เป็นศูนย์กลางการสาธิตเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแก่สังคมชาวมลายูให้เห็นและได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพใหม่ๆ ว่าการประกอบอาชีพนั้นใช้ว่าขึ้นอยู่กับมรดกของบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว แต่สามารถที่จะพัฒนาตนเองเพื่อประกอบอาชีพที่มีรายได้ดีกว่า เมื่อมีรายได้ดีกว่าจะทำให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นไปด้วย เมื่อสภาพการเป็นอยู่ด้านฐานะดีขึ้นจะเป็นตัวส่งเสริมให้ปัจจัยทางด้านอื่นๆ ดีขึ้นไปด้วย จะไม่มีการดูถูกเหยียดหยามจากสังคมอื่น สมาชิกในครอบครัวจะได้อยู่ดีกินดี และได้รับการศึกษาที่ดีตามมา

นอกจากการเปิดร้านค้าขายของแล้วยังพบว่าการเปิดโรงเรียนสำหรับสอนตัดเย็บที่ชื่อว่า "Tailoring School" (Aziz Mahmood, 1985 : 97 quoting Abubakar (interview), January 14, 1985) ซึ่งมีอาจารย์ผู้สอนที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศสิงคโปร์นั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญ ส่งเสริมให้เรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและถ่ายทอดให้บุคคลอื่นต่อไป ที่สำคัญว่าเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินได้ให้ความสำคัญและใส่ใจต่อสังคมของชาวมลายูปัตตานี ผู้ช่วยในร้านค้าของท่านเป็นชาวมลายูที่ได้ไปยังกลันตัน ได้นำความรู้และประสบการณ์ต่างๆ กลับมาเผยแพร่ที่ปัตตานี ดังที่ अबดุลฆอนีย์ ได้กล่าวว่า

“เนื่องจากร้านค้าของท่านที่โกตาบารูนั้นลูกค้าที่มาอุดหนุนหรือมาซื้อของจากร้านส่วนใหญ่เป็นคนกลันตันเองและผู้คนที่มาจากปัตตานี การเปิดร้านขายของนับเป็นแนวคิดที่ให้คุณค่าที่ยิ่งใหญ่แก่ชาวมลายูปัตตานี โดยเฉพาะในสมัยดินแดนปัตตานีถูกล่าอาณานิคม การประกอบธุรกิจของดังกล่าว ท่านมีผู้ช่วยคนหนึ่ง คือ เต็งกูยาลานาเชร์ บิน เต็งกู अबดุลมุฏตอลีบ หรือ อุดุลย์ ณ สายบุรี ซึ่งเป็นอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดนราธิวาส และเป็นผู้ปกครองสายบุรีคนสุดท้าย” (अबดุลฆอนีย์ (สัมภาษณ์), 11 พฤษภาคม 2545)

จากคำกล่าวของท่าน अबดุลฆอนีย์ข้างต้นนั้นเป็นหลักฐานที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่าแม้เต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินไม่ได้มาสอนและสร้างความเจริญที่ปัตตานีโดยตรงด้วยตัวของท่านเอง แต่อิทธิพลดังกล่าวสามารถแผ่ขยายมายังปัตตานีได้อย่างดีด้วยการถ่ายทอดสู่สื่อกลางที่เป็นชาวปัตตานีเอง

นอกจากนั้นเต็งกูมะฮมุด มะไฮยิตดินยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของท่านในการพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของสังคมชาวมลายู จัดตั้งแปดสิ่งแปดอย่างเพื่อพัฒนาสังคมชาวมลายูให้มีความก้าวหน้า

เพราะในแต่ละวันโดยเฉพาะวันหยุดจะมีผู้คนไปเที่ยวและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจจำนวนมาก จากการสัมภาษณ์บุคคลคนหนึ่งกล่าวว่า “เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินเคยมีความคิดกับบุตรชายของท่าน คือเต็งกูสุไลมานที่จะสร้างสถานที่ท่องเที่ยวเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและอนุรักษ์ธรรมชาติที่สวยงามให้คงอยู่ตลอดไป นอกจากนั้นเพื่อพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ ในสมัยนั้นแนวความคิดเช่นนี้สำหรับบุคคลอื่นแล้วยังไม่มี เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดของท่านที่จะสร้างสรรค์สังคมให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น” (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม (สัมภาษณ์), 10 พฤษภาคม 2545)

นอกจากนั้นการกระทำของท่านในด้านต่างๆ ได้แสดงให้เห็นว่าท่านต้องการพัฒนาสังคมชาวปัตตานีอย่างจริงจัง ดังที่มุฮัมมัด ชัมเบอร์ (สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2545) ได้กล่าวว่า คนใกล้ชิดคนหนึ่งของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินได้เล่าให้ท่านฟังว่า วันหนึ่งขณะที่เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินอยู่กับเพื่อนและท่านนั่งใจลอย เพื่อนท่านคนนั้นจึงถามท่านว่า กำลังคิดอะไรอยู่ ท่านได้ตอบว่า ท่านต้องการสร้างโรงพยาบาลที่ปัตตานี และหากปัตตานีได้รับเอกราชท่านต้องการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ ที่ปัตตานีทั้งโรงพยาบาลและโรงเรียน

จากแนวคิดและการกระทำของท่านดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความไม่ฝืน การมีจิตสำนึก และความพยายามในอันที่จะเห็นชาวมลายูปัตตานีมีความเจริญก้าวหน้า การกระทำของท่านทั้งทางด้านการประกอบธุรกิจและการเปิดแหล่งท่องเที่ยวนี้เป็นเสมือนหนึ่งตัวจุดประกายการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เป็นแหล่งสาธิตงานอาชีพและเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่วิชาความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพ จากการที่ลูกค้าและผู้ช่วยร้านค้าท่านส่วนหนึ่งเป็นบุคคลที่มาจากปัตตานีนั้นแน่นอนบุคคลเหล่านั้นย่อมได้รับประสบการณ์และอิทธิพลทางด้านต่างๆ จากท่านกลับมาเผยแพร่ที่ปัตตานีและประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับสังคมที่ตนอาศัยอยู่ต่อไป

แนวคิดด้านการศึกษา

การที่เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิดดินได้สมรสกับน้องสาวของสุลต่านแห่งกลันตัน คือ เต็งกูไซนับนั้นทำให้สถานภาพทางสังคมและฐานะทางเศรษฐกิจของท่านมั่นคงขึ้น ทำให้ท่านมีโอกาสอุทิศตนทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจให้แก่ชาติบ้านเมือง คือการเข้ามาบิณฑบาตในการพัฒนาการศึกษาถันตัน

เนื่องจากการศึกษาเป็นพื้นฐานหลักของการพัฒนาสังคมมนุษย์ในทุกด้าน ทั้งทางด้านสังคมโดยทั่วไป รวมทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง การศึกษาเป็นจุดเริ่มต้นขององค์ประกอบในหลายด้าน เช่น ทำให้มนุษย์มีสติปัญญา สามารถแยกแยะความดีความชั่วเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในแต่ละวันของตนเอง และจากจุดเริ่มต้นของการศึกษานี้เองทำให้ไปสู่การพัฒนาด้านอื่น

กัน เป็นการปฏิรูประบบการศึกษากลายเป็นระบบการศึกษาที่คล้ายกับ “โรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลาม” ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบันที่นำระบบการศึกษาไปเนาะกับการศึกษาสามัญมาบูรณาการให้เข้ากับสังคมมลายูให้เป็นที่ยอมรับ โดยท่านเป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งโรงเรียนระบบอังกฤษ ที่ชื่อว่า “อิสมาอีล อิงลิช สกูล” ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง อีกทั้งยังได้ก่อตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีที่ชื่อว่า “ไซนับ อิงลิช สกูล” โดยจัดเป็นโรงเรียนที่จำแนกออกเป็นโรงเรียนชายและโรงเรียนหญิง ส่งผลให้บิดามารดาเห็นคุณค่าของการศึกษา สนับสนุนกุลบุตรกุลธิดาให้เข้าโรงเรียน ซึ่งแต่เดิมนั้นสตรีจะมีโอกาสเข้าศึกษาน้อยมาก ต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เรียนรู้การเป็นภริยาที่ดีเท่านั้น การปฏิรูปการศึกษาได้กลายมาเป็นระบบการศึกษาที่เรียกว่า “ซีอูละฮ์” (Sekolah) ซึ่งมาจากคำว่า “School” (สกูล) นั่นเอง เป็นการพัฒนาการศึกษาที่กลั่นตันให้ทัดเทียมกับอารยประเทศและเป็นที่ยอมรับของชาวมลายูได้กลายเป็นต้นแบบ (Model) ที่ผสมผสานกับระบบการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการพัฒนาสังคมมลายูปัตตานี

สาเหตุที่ทำให้ชาวมลายูในสมัยนั้นไม่ให้ความสำคัญทางด้านการศึกษาเนื่องจากสาเหตุหลาย ๆ ด้านด้วยกัน กล่าวคือ

1 เนื่องจากความเชื่อและค่านิยมที่ผิด กล่าวคือ สังคมของชาวมลายูในสมัยนั้นนิยมส่งลูกเข้าเรียนศาสนาหรือเรียกว่า “ปอเนาะ” เท่านั้น เพราะพวกเขาต้องการให้ลูกเรียนเกี่ยวกับเรื่องศาสนา ฟิรฎูฮีนและการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนาเท่านั้น แต่จะต่อต้านและไม่เห็นด้วยกับการศึกษาทางโลกหรือการศึกษาสามัญ เพราะสังคมชาวมลายูในสมัยนั้นถือว่าการศึกษาสามัญนั้นเป็นกาฟิร เพราะเป็นรูปแบบการศึกษาที่มาจากตะวันตก

2 การศึกษาสำหรับบุตรก็เช่นกัน เนื่องจากสังคมชาวมลายูในสมัยนั้นไม่นิยมให้บุตรได้เรียนหนังสือ เพราะคิดว่าผู้หญิงไม่จำเป็นออกไปทำงานนอกบ้าน เพียงให้รู้จักทำหน้าที่การเป็นแม่บ้านและเป็นภรรยาที่ดีก็เพียงพอแล้ว

3 เนื่องจากประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศผู้ล่าอาณานิคมเหนือดินแดนมลายูเหล่านี้ถือว่าการศึกษาของชาวมลายูในสมัยนั้นเพื่อรับใช้พวกเขาเท่านั้นจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวมลายูคิดว่าไม่จำเป็นต้องศึกษาในระดับสูงก็ได้

4 ดินแดนบริเวณนี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีความเจริญทางด้านเกษตรกรรม ทำให้ประชาชนไม่ค่อยให้ความสนใจทางด้านการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาภาษาอังกฤษ ทั้งที่ภาษาอังกฤษในสมัยนั้นเป็นเสมือนหนึ่งเป็นเครื่องมือที่พัฒนาประเทศ การที่จะปกป้องดินแดนจากอังกฤษผู้ซึ่งเป็นประเทศล่าอาณานิคมนั้นจำเป็นต้องเรียนรู้เกี่ยวกับประชาชน วัฒนธรรมของชนชาติเหล่านั้น เพราะการศึกษาในสิ่งที่แตกต่างกันทำให้ได้รู้ถึงจุดอ่อนและจุดแข็งของชาตินั้น มุฮัมมัด ซัมเบอร์รี่ (สัมภาษณ์, 14 พฤษภาคม 2545) ได้กล่าวว่า ปรัชญาการต่อสู้ของเต็งกูมะฮฺมุด มะโฮยิดติน นั้น คือ การศึกษาถึงจุดอ่อนและจุดแข็ง จุดเหนือและจุดด้อยของคู่ต่อสู้ การเรียนรู้ฝ่ายตรงกันข้ามนั้นสามารถที่เอาชนะเขาได้ ดังเช่นสังคมชาวมลายูในสมัยนั้นตกอยู่ภายใต้อาณัติของอังกฤษ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของอังกฤษ และนิเดร์ วาบาได้กล่าวว่า

“ตั้งกุมะฮุมุด มะไฮยิตดินไม่ได้สนับสนุนการศึกษาด้านสามัญ (การศึกษาทางโลก) เพียงอย่างเดียว แต่ท่านยังสนับสนุนการศึกษาศาสนา หรือการศึกษาปอเนาะอีกด้วย โดยเฉพาะปอเนาะในรูปแบบของโรงเรียน สมัยใหม่ ซึ่งเห็นว่าจากการสนับสนุนด้านการศึกษาของท่านนี้เองทำให้มีการ ก่อตั้งโรงเรียนอิสมาอิล อิงลิช สกูล และไซนับ อิงลิช สกูล โรงเรียนเหล่านี้ เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ได้มีการฟื้นฟูและปรับปรุงใหม่โดยตั้งกุมะฮุมุด มะไฮ ยิตดิน ท่านได้ให้ความสำคัญทั้งการศึกษาสายสามัญและศาสนา เนื่องจากว่า ท่านเป็นนักต่อสู้ด้วย ดังนั้นท่านจึงเห็นว่านักต่อสู้จำเป็นต้องให้ความสำคัญ ทางด้านการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาศาสนาในรูปแบบของโรงเรียน จึงไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าจากสายเลือดปัตตานีของท่าน และจากความใฝ่ฝันที่ จะเห็นชาวปัตตานีมีอิสรภาพ ท่านจึงมีการสนับสนุนทางด้านการศึกษาอย่าง เต็มที่ ดังที่ตั้งกู้อับดุลกาเดร์ ราชมุกดาหรือพระยารัตนภักดีก็เป็นผู้หนึ่ง ที่ทำงานอย่างแข็งขันในการสนับสนุนและฟื้นฟูการศึกษาปอเนาะเช่นกัน” (นิเดร์ วาบา (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2544)

5 ความกลัวว่าบุตรของตนเองจะเป็นพวทเมื่อส่งเข้าเรียนในโรงเรียนสามัญ เพราะการไป โรงเรียนต้องแต่งเครื่องแบบโรงเรียนสามัญของไทยในสมัยนั้น ต้องใส่กระโปรงสั้นหรือกางเกงขาสั้น ทำให้ชาวมลายูปัตตานีรับไม่ได้ เมื่อมีการบังคับให้เด็กมลายูไปเรียนสามัญชาวมลายูจึงเกิดความกลัว (นิอันวาร นิมะฮุมุด (สัมภาษณ์), 2 พฤษภาคม 2545)

จากสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวของสังคมชาวมลายูนี้เองได้ส่งผลให้สภาพสังคมและชีวิตการ เป็นอยู่ของสังคมชาวมลายูโดยทั่วไปต้อยการศึกษา มีความล้าหลังและต้อยพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากการไม่ ยอมรับความรู้ใหม่ ๆ หรือเปิดโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น ทำให้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ถ่วงความเจริญก้าวหน้าของ สังคม (นิอันวาร นิมะฮุมุด (สัมภาษณ์), 2 พฤษภาคม 2545) ได้กล่าวว่า

“สภาพสังคมของชาวมลายูในสมัยนั้นตกต่ำมาก”

ดังนั้นประสบการณ์ของท่านทางด้านการศึกษา โดยเฉพาะเมื่อท่านได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็น ศึกษาภิเทศก์โรงเรียนมลายูที่กลันตัน และจากความตั้งใจของท่านถึงแม้ช่วงเวลาแห่งการขึ้นดำรง ตำแหน่งดังกล่าวท่านยังต้อยประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ก็ตาม แต่ท่านก็ได้แสดงให้เห็นถึงความ อุตสาหะ ความพยายามและความตั้งใจจริงในหน้าที่ ท่านได้ออกไปศึกษาดูงาน เข้ารับการอบรมนอก สถานที่ ทั้งนี้เพื่อนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาเหล่านั้นมาปรับปรุงการศึกษาในหน้าที่ที่ท่านได้รับ ผิดชอบให้ดีขึ้นและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวมลายู แม้เป็นเรื่องยากที่จะเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือ ทัศนคติดังกล่าว แต่ท่านก็ได้พยายามให้ชาวมลายูเห็นความสำคัญของการศึกษา ท่านพยายามนำเสนอ แนวคิดที่สังคมชาวมลายูยอมรับได้โดยยังคงทัศนคติเดิมของพวกเขาไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปเสียทีเดียว เช่น การที่ท่านเปิดโรงเรียนสำหรับสตรี หลักสูตรการเรียนการสอนแก่นักเรียนหญิงในโรงเรียนแห่งนี้จะ